

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ A FENOMENOLÓGIA KÜLÖNSZÁMHOZ

PINTÉR Judit Nóra
ELTE PPK Pszichológiai Intézet
pinter.judit@ppk.elte.hu

KÖVÁRY Zoltán
ELTE PPK Pszichológiai Intézet
kovary.zoltan@ppk.elte.hu

A modern pszichológia kialakulásának korában, a 19. század második felében az új tudomány részéről markáns törekvésként jelentkezett egyrészt a filozófiától való emancipáció igénye, másrészt a tudományosság legitimálása az akkor felfutóban lévő természettudományok pozitivistá módszertanának adaptálásával. Az akadémiai kutatás keretein belül formálódó kísérleti pszichológia a fizikát vette mintaképül, és olyan általános és megdönthetetlen törvényszerűségek leírására és képletbe foglalására törekedett, amely a természettudományokat jellemezte, a századforduló körül megjelenő klinikai alkalmazás pedig az orvostudomány nyomvonalán haladva a medikális diskurzushoz igyekezett igazodni. Ezekből és további hasonló kezdeményezésekből (pl. pszichometriai törekvések) alakult ki a 20. században egy igen nagy hatású paradigma a pszichológia tudományán belül, amit különféle nevekkal illettek az elmúlt százharminc évben. Wilhelm Dilthey filozófus „magyarázó

pszichológiának”, Carl Rogers „objektív trendnek”, William Runyan pszichobiográfus „kemény tudományosságot” favorizáló lélektannak nevezte ezt a trendet. A legtalálhatóbb azonban talán a Richard Walsh – Thomas Teo – Angeline Baydala szerzőtrió fogalma: a „természettudományos pszichológia” (*natural science psychology*). Ez a fajta pszichológia a nomotetikus perspektívát kultiválja, vagyis általában sok embert vizsgál kevés változó mentén, előnyben részesíti a megfigyelő ún. harmadik személyű perspektíváját, az objektív-kvantitatív kutatási módszereket, mint például a kísérleti vagy korrelációs eljárások. Mélni, kontrollálni és megjósolni kívánja a pszichológiai jelenségeket, hasonlóképpen, mint a természettudományok a maguk tárgyát. Mivel a természettudományos pszichológia a bizonyítás stratégiáját követi, ezért a gyakorlati – pl. terápiás – alkalmazás során is a „bizonyítékokon alapuló”, technikai megközelítéseket tartja követendőnek. Ez a szemlélet vezető szerepet játszik korunk

pszichológiájában, mind a kutatás, mind az oktatás, mind az ellátás területén, ami nem meglepő, hiszen sokan a kemény tudományosságot (*hard science*) tekintik a tudományosság képviselőjének, ami egyébként nemcsak a professzionális, hanem a laikus diskurzusokat is nagyrészt jellemzi. A természettudományos pszichológia ernyőfogalma alá sorolható számos jelentős irányzat: a behaviorizmus, az evolúciós pszichológia, a kognitív pszichológia és az idegtudományok, vagy a személyiséglélektanon belül a vonáselméletek és a pszichometrikus hagyományok.

A természettudományos pszichológia túlzott naturalizmusra és redukcionizmusra való hajlamát már a 20. század hajnalán kritikával illették olyan filozófusok, mint Edmund Husserl vagy Wilhelm Dilthey. Husserl és Dilthey megteremtették a Dilthey által „leírónak” vagy „megértőnek”, Rogers által „egzisztenciális trendnek”, Walshék nyomán pedig „humán tudományosnak” nevezett pszichológia episztemológiai-módszertani alapjait: a fenomenológiát és a modern hermeneutikát. A fenomenológiai-hermeneutikai (régies kifejezéssel élve „szellemtudományos”) hagyomány határozza meg az olyan irányzatok kutatáshoz való viszonyulását, mint például a humanisztikus és az egzisztenciális pszichológiák, de részben ide sorolható a narratív pszichológia és a pszichoanalízis is. Ezek a pszichológiai irányzatok nagyrészt idiografikusak, vagyis az egyén mély megértésére törekveszenek, kontextualisták és holisztikusak, a felfedezés stratégiáját követik, és azt vallják, hogy a történeti-idői dimenzió nélkül az ember nem érthető meg, amely megértési folyamatban a „vizsgálati személy” helyett az Én első személyű perspektívája, tapasztalatai állnak

a fókuszban. A gyakorlati alkalmazás során a humán tudományos pszichológiai elveket követő szakemberek a kapcsolatiságot, az interszubjektivitást és a Másikkal való dialógust helyezik a középpontba, a terápiát-tanácsadást meghatározó tudást pedig döntően *phronészis*ként („bölcsség”) és nem *tekhné*ként értelmezik.

A természettudományos pszichológia – néhány olyan specifikus periódust leszámítva, mint a forradalmi 60-as évek – nagyon sokáig hegemon helyzetben volt a kutatásban, az oktatásban-képzésben és az ellátásban, míg a humán tudományos pszichológia az „underground”-ot képviselte, hiszen nem képes a kemény tudományosság kritériumainak megfelelni. Azonban a 90-es évektől kezdve a helyzet szerencsére változott, a pszichológia jóval pluralistábbá vált. Teret nyert a narratív paradigma, visszatért a hermeneutikai és főképp a fenomenológiai hagyomány, elfogadottabbá vált a kvalitatív kutatás, az ezredfordulót követő civilizációs „polikrízis”, és I. D. Yalom népszerűsége következtében újból érdeklődést keltett az egzisztenciális irányzat. Az ELTE PPK Humán Tudományos Pszichológia Kutatócsoportja is ezeket ez értékeket igyekszik érvényesíteni a hazai pszichológiai életben, aminek az egyik manifesztuma az *Alkalmazott Pszichológia* folyóirat 2024–2025-re tervezett két különszáma. Ennek az első, fenomenológiáról szóló részét olvashatja most az érdeklődő.

A fenomenológia, ez a 20. századi kontinentális filozófiai iskola elsősorban Edmund Husserl nevéhez köthető, aki Sigmund Freuddal együtt Franz Brentano tanítványa volt, aki a tudatot úgy határozta meg mint *intencionális reprezentációk egy-egy kapcsolata a prereflektív belső* tudat

kíséretében. Innen Freud a prereflektív, azaz tudattalan felé indult el, Husserl pedig a tudat különféle intencionális aktusai körében folytatta vizsgálódásait. Életműve több ezer oldalnyi fenomenológiai elemzést foglal magában olyan alapvető tapasztalatokról, mint az idő, a saját test vagy éppen a másik ember percepciója. A német filozófus fontos vonatkoztatási pontja a korszak uralkodó természettudományos pszichológiájának kritikája volt, amely a tudatot naturalizáló, pszichofizikai eszköztárral igyekezett feltérképezni. Ezzel szemben Husserl egy sajátos gondolkodási gyakorlatot dolgozott ki, a „tapasztalat tudományát”, amelynek módszertani-teoretikus alaptétele, hogy a tudat és a tárgy elválaszthatatlan egymástól, éppen ezért a tárgy helyett a *fenomén* (azaz: a tudat számára megjelenő) megnevezést alkalmazta, innen a *fenomenológia* terminus. Az iskola ugyanakkor nem egy egységes vagy dogmatikus irányzat, egysége sokkal inkább sajátos módszerének és gondolkodási stílusának egységességében áll. Az irányzat későbbi képviselői (például Martin Heidegger, Jean Paul Sartre vagy Maurice Merleau-Ponty) jelentősen továbbgondolták a husserli tanokat, ezt azonban a fenomenológia módszertani keretrendszerében tették.

A fenomenológiai szemlélet egyre inkább teret hódít a kvalitatív pszichológiai kutatásokban is, több kvalitatív módszertan alapoz teoretikus háttereként rá, építi be protokolljába a fenomenológiai, illetve hermeneutikai tapasztalatelemzési gyakorlatokat, mint például az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA). A dupla tematikus szám első része ízelítőt nyújt különféle módszertanú fenomenológiai, filozófiai elemzésekből, olyan tapasztalatok feltárásával mint a betegség, a szülői lét,

a pszichiátriai tartózkodás, a diagnózishoz való viszony és a segítő beszélgetés fenomenológiai tapasztalata. Az első két tanulmány – Pintér Judit Nóra és Bialkó László Gergő írásai – a tanácsadói tevékenységet filozófiai keretben tárgyalják. A *Teremtő párbeszéd – a segítő beszélgetés mint kreatív együttalkotás* című tanulmány a klaszikus fenomenológiai és hermeneutikai hagyomány meghatározó szerzőin keresztül elemzi a terápiás dialógus fenomenológiáját: Maurice Merleau-Ponty észleléselmélete és Hans-Georg Gadamer dialóguselemzése keretében értelmezi újra a terápiás beszédhelyzetet mint kreatív alkotói folyamatot. A *Filozófiai praxis mint életvezetési-tanácsadói tevékenység* című tanulmány a filozófiai praxis legfontosabb fajtáit és értelmezési lehetőségeit mutatja be, mint a lelkigyakorlat, az életmód, a csoportos elvonulás. A következő két szöveg a szomatikus és mentális betegségtapasztalatokat IPA-módszertannal feltáró kutatásokat mutat be. Tomán Edina írása, a *Genetikai örökség – családi test: egy öröklődő betegség embodiment-tapasztalata, az interkorporeitás (testköziség)* fenomenológiai koncepcióját az örökletes thrombophilia értelmezésén keresztül tárja fel. A fogalom egy a testből kiinduló szubjektumfelfogást tételez, amely a genetikailag öröklődő betegségek élményvilágának feltárásához kínál új nézőpontot. A negyedik, szintén IPA-módszertanú szöveg Ruscsák Péter, Gonda Xénia és Pintér Judit Nóra tanulmánya, amelyben a szerzők a pszichiátriai tartózkodás élményvilágát, illetve a borderline személyiségzavar diagnózis identitásba való integrálásának egyes szám első személyű tapasztalatát vizsgálják. Az utolsó írás, Pintér Judit Nóra *A szülőség fenomenológiája – decentráció*, a

újraalapítás, *társszerzőség* című tanulmánya, szintén egy klasszikus fenomenológiai alapokon nyugvó tapasztalatelemzést nyújt a szülőség megéléséről. A tanulmány Edmund Husserl és Emmanuel Lévinas nyomán a szülői tudat szabadsághoz, felelősséghez és nosztalgiához való viszonyát tárgyalja. Jelen különszám széleskörű és izgalmas betekintést nyújt

a fenomenológiát, hermeneutikát és a pszichológiát ötvöző kutatási, elemzési és praktizálási gyakorlatokba, és abba, hogy milyen filozófiai megközelítésekkel, eszköztárral lehet olyan tapasztalatokat vizsgálni, amelyek a pszichológiai kutatások fókuszában is állnak, illetve milyen értelmezési és módszerei vannak a segítő beszélgetésnek filozófiai keretrendszerbe ágyazva.